

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK EDEBİYATININ ÖZELLİKLERİ

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK EDEBİYATI

- Edebiyatımızın, tarihin karanlık yani bilinmeyen devirlerinden, Türkler arasında İslam'ın yayılmaya başladığı 9-11. yüzyıllara kadar olan dönemi “İslamiyet öncesi Türk edebiyatı” olarak isimlendirilir.

- Destan türünün çok yaygın olmasından dolayı bu döneme “Destan Dönemi” de denmektedir.

İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatının Genel Özellikleri

- Tarihin bilinmeyen devirlerinde başlayan bu edebiyat dönemi, 11. yüzyıla değin devam etmiştir.
- Başka uluslarla ilişkiler sınırlı olduğu için edebiyat yabancı etkilerden oldukça uzaktır.
- Gerek içerik gerek biçim gerekse dil yönüyle millî ve yerli nitelikler ağır basar.
- Dönemin ürünlerinde çok az yabancı sözcüğün kullanıldığı görülür.
- Göçebe kültürünün etkisiyle oluştuğundan yazılı eser sayısı son derece azdır.
- Dönemin kimi ürünlerinde Şamanizm, Manihaizm ve Budizm gibi dinlerin etkisi görülür.
- Yazılı edebiyat ürünleri *Göktürk Yazıtları* ve Uygur metinleridir.
- Genellikle aşk, doğa ve kahramanlık gibi konular işlenmiştir.
- Anonim ürünlerin ağırlıkta olduğu bu dönem, sözlü ve yazılı edebiyat olarak ikiye ayrılır.

A. SÖZLÜ EDEBİYAT

Sözlü Edebiyatın Özellikleri

- İlk manzum verimler “şölen, yuğ, sığır” adı verilen ve dinsel niteliği ağır basan törenlerde ortaya çıkmıştır.
- Sagu, koşuk, destan gibi şiirler, yabancı sözcüklerden arınmış arı bir Türkçeyle söylenmiştir.
- Destanlarda kahramanlık, koşuklarda aşk ve doğa, sagularda ise ölüm konusu ele alınmıştır.
- Şiirler, dörtlük nazım birimi ve hece ölçüsüyle oluşturulmuştur.
- Daha çok, dize başı uyaklarla yarım uyak kullanılmıştır.
- Anonim olan bu edebiyatta şiirle müziğin iç içe olduğu görülür.
- Şairler şiirlerini “kopuz” adı verilen saz eşliğinde söylemiştir.
- Bu dönemde toplumun önde gelen kişileri arasında yer alan ozanlar “hekimlik, büyücülük, ressamlık, müzisyenlik” gibi görevleri birlikte yürütmüşlerdir.

- Şairler “ozan, şaman, oyun, kam, baksı” gibi adlarla anılmıştır.
- Atasözlerinin karşılığı olan sözlere “sav” adı verilmiştir.
- Şamanlık inancına göre düzenlenen cenaze törenleri “yuğ”, sürek avları “sığır”, kurban törenleri “şölen” adıyla anılmıştır.
- Ozanlar, şiirlerinde içinde yaşadıkları toplumun inançlarını, görüş ve geleneklerini ele almışlardır.
- Bu döneme yönelik elimizdeki en eski kaynak, Kaşgarlı Mahmut'un *Divanü Lügati't-Türk* adlı eseridir.

ÖRNEK

İslamiyet'in kabulünden önceki Türk edebiyatıyla ilgili aşağıdaki yargıların hangisinde bilgi yanlışı vardır?

- Sürgün avlarına sığır, kurban törenlerine şölen, yas törenlerine yuğ denirdi.
- İlk ürünleri arasında koşuk ve sagu ile atasözü özelliği taşıyan savlar yer alıyordu.
- Şiirler hece ölçüsüyle yazılır, nazım birimi beyittir, uyak düzeni bakımından ise halk edebiyatındaki koşmaya benzer.
- Koşuklarda doğa güzellikleri, günlük yaşam, av eğlenceleri anlatılır, ölen bir kişinin arkasından söylenen yas şiirlerine ise sagu denirdi.
- Ozanlar şiirlerinde, içinde yaşadıkları toplumun çeşitli gerçeklerini, inançlarını, görüşlerini değişik biçimlerde dile getirirlerdi.

ÖSYM Sorusu

NAZIM ŞEKİLLERİ

- İslamiyet'ten önceki Türk edebiyatında “koşuk, sagu, destan” gibi nazım şekilleri kullanılmıştır.
- Şimdi bu nazım şekilleri hakkında kısaca bilgi edinelim.

İslamiyet'ten Önceki Şiirler Hakkında

- Şiirlerin 7'li, 8'li ve 12'li hece ölçüsüyle söylendiği görülür.
- Ozanlar, sıklıkla doğa ile ilgili benzetmelerden yararlanmışlardır.
- Şiirlerde genellikle “doğa, aşk, savaş, kahramanlık, ölüm” gibi konular işlenmiştir.
- Bu dönemin şiiri yabancı etkilerden oldukça uzaktır.
- Şiirlerin “kopuz” adı verilen saz eşliğinde söylenmesi bir gelenek hâlini almıştır.

KOŞUK

- Sığır törenleri (av şenlikleri) ile şöenlerde söylenen aşk, kahramanlık, doğa sevgisi temalı şiirlere **koşuk** denir.

Koşukların başlıca özellikleri şunlardır:

- Hece vezniyle (7'li, 11'li) ve kopuz eşliğinde söylenir.
- Genellikle kahramanlık, yiğitlik, savaş, aşk ve doğa gibi konular işlenir.
- Nazım birimi dördüktür, 3-5 dördükten oluşur.
- Uyak düzeni "aaab, cccb..." şeklindedir.
- Bu nazım şeklinin halk şiirindeki karşılığı "koşma", divan şiirindeki karşılığı "gazel" olarak düşünülebilir.
- Ahenk çoğunlukla yarım uyak ve redifle sağlanır.

Özgün Söyleniş

Kar buz kamug erişdi
Taglar suvı akışdı
Kökşin bulıt örüşdi
Kayguk bolup egrişür

SAGU

- Bir kişinin ölümünden sonra düzenlenen ve "yuğ" adıyla anılan törenlerde, ölen kişinin kaybindan duyulan üzüntüyü, onun kahramanlık ve erdemlerini anlatan şiirlere **sagu** denir.

Saguların başlıca özellikleri şunlardır:

- Ölüm karşısında duyulan acıyı anlatır, kopuz eşliğinde söylenir.
- Nazım birimi dördük olup uyak düzeni koşuktaki gibidir.
- Bu nazım şeklinin halk şiirindeki karşılığı "ağıt", divan şiirindeki karşılığı ise "mersiye"dir.
- *Alp Er Tunga* sagusu bu türün en önemli örneğidir.
- 7'li, 11'li hece ölçüsüyle söylenir, ahenk çoğunlukla yarım uyak ve redifle sağlanır.
- En önemi örneklerine *Divanü Lügati't-Türk*'te rastlanır.

Özgün Söyleniş

Ulşıp eren börleyü
Yırtıp yaka urlayu
Sıkırıp üni yurlayu
Sıgıtap közi örtülür

- "Sav" bir nazım şekli değil, günümüzdeki atasözlerinin karşılığıdır. İlk örneklerine *Divanü Lügati't-Türk*'te rastlanır.
- "Kopuz" ozanların şöen ve törenlerde çaldığı telli Türk sazıdır.

ÖRNEK

Alp Er Tunga öldi mu
Issız acun kaldı mu
Ödlek öçin aldı mu
Emdi yürek yırtulur

Bu parçanın nazım şekli nedir?

- A) Koşuk B) Sav C) Varsağı
D) Sagu E) Semai

ÖSYM Sorusu

DESTAN

- Tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan ve bunları öyküleyici bir yöntemle anlatan şiirlere **destan (epope)** denir.

Destanların başlıca özellikleri şunlardır:

- Çoğunlukla manzumdur ve ulusal nitelikler taşır.
- Zaman ve mekân vardır ama çok belirgin değildir.
- Olaylar ve olaya karışan kahramanlar olağanüstü nitelikler taşır.
- Tarihsel yönü ağır basan olaylar (savaş, göç, doğal afet) ele alınır.
- Kahramanlar, içinden çıktıkları toplumun veya ırkın temel nitelikleriyle donanmış kişiler, genellikle tip özelliği gösterir.
- Oluşturulduğu dönemin izlerini, toplumun özlem ve hayallerini yansıtır.
- Ulusların ilk dönemlerinde ortaya çıktığından söz konusu ulusun tarihinden izler taşır.
- Türk destanlarına Çin, Arap, Bizans, İran kaynaklarında rastlanmaktadır.
- "Doğal destan" ve "yapay destan" olmak üzere iki tür destan vardır. Şimdi bu destan türleri hakkında bilgi edinelim:

Doğal Destan

- Karanlık dönemlerde ortaya çıkan ve sahibi belli olmayan, sözlü gelenek içinde oluşan destanlara **doğal destan** denir.
- Doğal destanlar üç aşamadan oluşur:

Çekirdek Olay (Oluş Dönemi): Bu aşamada ulusların yaşamında derin izler bırakan savaş, göç, doğal afet gibi bir olay gerçekleşir.

Yayıma Dönemi: Bu dönemde söz konusu olay ve kahramanlıklar sözlü gelenek yoluyla dilden dile aktarılır.

Derlenme Dönemi: Bu son aşamada ise sözlü gelenekte yaşayan destanı güçlü bir şair bir bütün halinde derleyip manzum olarak yazıya geçirir. Çoğu zaman kim tarafından yazıya geçirildiği bilinmez.

Yapay (Yapma) Destan

- Bir şairin, toplumu derinden etkileyen tarihsel bir olayı manzum şekilde anlatmasıyla oluşan destanlara **yapay destan** denir. Yazanı bellidir ve olaylar daha çok, yakın tarihe aittir.

- Doğal destanın yazarı genellikle belli değildir, yapay destanın yazarı bellidir.
- Doğal destanın oluşumuna halk katkı sağlar fakat yapay destan bilinen bir şair tarafından kaleme alınır.
- Doğal destanlar yüzlerce yıllık bir süreçte, yapay destan bir şair tarafından daha kısa sürede oluşturulur.
- Doğal destanlar, ağızdan ağıza aktarılarak ortaya çıkar, yapay destanlar ise doğrudan yazılarak oluşturulur.